

वत्सप्रिर्भालन्दनः। पवमानः सोमः। जगती, १० त्रिष्टुप्

प्र देवमच्छा मधुमन्त इन्दवोऽसिष्यदन्त गाव आ न धेनवः।

बर्हिषदौ वचनावन्त ऊधभिः परिस्रुतमुस्त्रिया निर्णिज धिरे ॥ ९.०६८.०१

देवम्- द्योतनशीलम्। अच्छ- अभिलक्ष्य। प्र- प्रकर्षेण। मधुमन्तः- मधुराः। इन्दवः- क्लेदनशीला रसाः। गावो न धेनवः- प्रीणयन्तश्चित्किरणा इव। आ- समन्तात्। असिष्यदन्त- स्यन्दन्ते। उस्त्रियाः- चित्किरणाख्यगावः। बर्हिषदः- दर्भासने चित्ताकाशे वा उपविश्य। वचनावन्तः- मन्त्रयुक्ताः। ऊधभिः- ऊधोभिः। परिस्रुतम्- परितः स्रवणशीलम्। निर्णिजम्- शोधकं रसम्। धिरे- धारयन्ति ॥१॥

स रोरुवदभि पूर्वा अचिक्रददुपारुहः श्रथयन्स्वादते हरिः।

तिरः पवित्रं परियन्तुरु ज्रयो नि शर्याणि दधते देव आ वरम् ॥ ९.०६८.०२

सः- असौ सोमः। रोरुवत्- शब्दमकरोत्। अभि- आभिमुख्येन। पूर्वाः- प्राचीनान् मन्त्रान्। अचिक्रदत्- अशब्दयत्। उपारुहः- ओषधीर्भौमभोगान्वा। श्रथयन्- विश्लेषयन्। हरिः- आकर्षकः सन्। स्वादते- स्वादूकरोति। उरु ज्रयः- विस्तीर्णविगवान्। पवित्रम्- शोधकं भाजनं प्रतीकम्। तिरः- अतिक्रम्य। परियन्- परितश्चरन्। शर्याणि- हिंस्र्यानि रक्षांसि। नि- निक्षिपति। देवः- द्योतनशीलः। वरम्- वरणीयां संपदम्। आ दधे ॥२॥

वि यो ममे यम्या संयती मदः साकंवृधा पर्यसा पिन्वदक्षिता।

मही अपारे रजसी विवेविददभिन्नजन्नक्षितं पाज आ ददे ॥ ९.०६८.०३

यः । मदः- हर्षकरो रसः । यम्या- युगलभूते । संयती- नियते द्यावापृथिव्यौ । वि ममे- निर्ममे ।
पयसा- स्वसारेण । साकंवृधा- समाने द्यावापृथिव्यौ । अक्षिता- अक्षीणे यथा भवति तथा । पिन्वत्-
असिञ्चत् । अपारे- विस्तीर्णे । मही- महत्यौ । रजसी- द्यावापृथिव्यौ । विवेविदत्- विवेद ।
अभिव्रजन्- अभिसञ्चरन् । अक्षितम्- अक्षीणम् । पाजः- बलम् । आ ददे ॥३॥

स मातरां विचरन्वाजयन्नपः प्र मेधिरः स्वधयां पिन्वते पदम् ।

अंशुर्यवेन पिपिशे यतो नृभिः सं जामिभिर्नसते रक्षते शिरः ॥ ९.०६८.०४

सः- असौ सोमः । अपः- मूलशक्तिधाराः । वाजयन्- पोषयन् । मातरा- द्यावापृथिव्यौ । विचरन् ।
मेधिरः- मेधावी सन् । स्वधया- आत्मधारणया । पदम्- स्वसदनमृताख्यम् । प्र- प्रकर्षेण ।
पिन्वते- आप्याययति । यतः- नियतः । अंशुः- सोमः रसस्तत्त्वभूतः । यवेन- स्थूलरूपमिश्रणेन ।
यु मिश्रणामिश्रणयोः । धान्यविशेषेण वा । पिपिशे- अवयवयुक्तो भवति । पिश अवयवे । जामिभिः-
स्वबन्धुभिः । नृभिः- उपासकैः । सं नसते- सङ्गतो भवति । शिरः- शीर्णमिति सायणः । रक्षते-
पालयति ॥४॥

सं दक्षेण मनसा जायते कविर्ऋतस्य गर्भो निहितो यमा परः ।

यूना ह सन्तां प्रथमं वि जज्ञतुर्गुहा हितं जनिम नेममुद्यतम् ॥ ९.०६८.०५

दक्षेण- प्रवृद्धेन । मनसा- चित्तभावेन । सम्- सम्यक् । जायते- प्रादुर्भवति । कविः- क्रान्तदर्शी ।
ऋतस्य गर्भः- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्याधारभूतः । परः- श्रेष्ठः । यमा- नियमेन । निहितः- हृदये
निहितः । यूना- सोमस्य द्वावंशौ युवानौ । ह- एव । सन्तौ । प्रथमम्- प्रथमतया । वि जज्ञतुः-
विज्ञायेते । जनिम- एकांशस्य जन्म । गुहा हितम्- हृदयगुहायां निहितम् । उद्यतम्- अन्यस्य जन्म
बहिरुद्यमयुक्तं भवति । अन्तस्थं बहिष्ठमिति सोमस्य रूपद्वयमत्रोच्यते ॥५॥

मन्द्रस्य रूपं विविदुर्मनीषिणः श्येनो यदन्धो अभरत्परावतः।

तं मर्जयन्त सुवृधं नदीष्वाँ उशन्तमंशुं परियन्तमृगमियम्॥ ९.०६८.०६

मन्द्रस्य- सोमस्य । रूपम् । मनीषिणः- मेधाविनः । विविदुः- ज्ञातवन्तः । यत्- यदा । परावतः- दूरतः । श्येनः- पक्षीभूतः । पक्षी मुमुक्षामोक्षप्रतीकः । अन्धः- हव्यम् । अभरत्- आहरत् । नदीषु- मूलशक्तिधारासु । आ- समन्तात् । सुवृधम्- शोभनवर्धकम् । उशन्तम्- कामयन्तम् । परियन्तम्- परितश्चरन्तम् । ऋगमियम्- मन्त्रप्रोक्तम् । अंशुम्- सोमम् । तम् । मर्जयन्त- शोधयन्ति ॥६॥

त्वां मृजन्ति दश योषणः सुतं सोम ऋषिभिर्मतिभिर्धीतिभिर्हितम्।

अव्यो वारैभिरुत देवहूतिभिर्नृभिर्यतो वाजमा दर्षि सातये॥ ९.०६८.०७

दश योषणः- दशदिग्वर्तिन्य आपो मूलशक्तिधाराः । सोम- रस । सुतम्- निष्पन्नम् । ऋषिभिः- दशनैः । मतिभिः- ज्ञानैः । धीतिभिः- चित्तधारणाभिः । हितम्- हृदये निहितम् । त्वाम् । मृजन्ति- शोधयन्ति । अव्यो वारेभिः- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरैरुपलब्धिस्थानैरित्यर्थः । रसव्यञ्जकैः । रसस्य प्रवेशस्थानैः । रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूतैः । रसार्थयाचनसाधनभूतैः । रसावाप्तिसाधनभूतैः । रसावरणैः । रससंभक्तृभिः । रसवर्धकैः । प्रतीकैः । उत- अपि च । देवहूतिभिः- देवाह्वानकरैः । नृभिः- उपासकैः । यतः- संयतः सन् । सातये- संभजनाय । वाजम्- भोगम् । आ दर्षि- प्रयच्छसि ॥७॥

परिप्रयन्तं व्य्यं सुषंसदं सोमं मनीषा अभ्यनूषत स्तुभः।

यो धारया मधुमाँ ऊर्मिणा दिव इयर्ति वाचं रयिषाळमर्त्यः॥ ९.०६८.०८

यः । धारया । ऊर्मिणा- तरङ्गेण । मधुमान्- मधुरः । स सोमः । दिवः- चिदाकाशात् । वाचम्- मन्त्रम् । इयर्ति- प्रेरयति । रयिषाट्- संपदं सहते । अमर्त्यः- अमृतः । परिप्रयन्तम्- परितश्चरन्तम् ।

वय्यम्- काम्यम्। सुषंसदम्- शोभनसंसदनम्। सोमम्- रसम्। मनीषाः- मनीषया जाताः।
स्तुभः- मन्त्राः। अभ्यनूषत- अभिष्टुवन्ति ॥८॥

अयं दिव इयर्ति विश्वमा रजः सोमः पुनानः कलशेषु सीदति।

अद्भिर्गोभिर्मृज्यते अद्भिभिः सुतः पुनान इन्दुर्वरिवो विदत्प्रियम्॥ ९.०६८.०९

अयम्- एषः। सोमः- रसः। दिवः- नभसः। विश्वम्- सर्वम्। रजः- उदकम्। आ- समन्तात्।
इयर्ति- प्रेरयति। चिदाकाशान्मूलशक्तिधाराः प्रेरयतीत्याध्यात्मिके। पुनानः- पावयमानः सन्।
कलशेषु- भाजनेषु प्रतीकेषु। सीदति- उपविशति। अद्भिः- जीवोदकैः। गोभिः- चिद्रश्मिभिः।
मृज्यते- शुद्धयते। अद्भिभिः- स्थैर्यप्रतीकैर्ग्रावाभिः। सुतः- निष्पन्नः। पुनानः- पवमानः। इन्दुः-
क्लेदनशीलो रसः। प्रियम्- प्रेमभाजनम्। वरिवः- धनम्। विदत्- लम्भयति ॥९॥

एवा नः सोम परिषिच्यमानो वयो दधच्चित्रतमं पवस्व।

अद्वेषे द्यावापृथिवी हुवेम देवा धत्त रयिमस्मे सुवीरम्॥ ९.०६८.१०

एव- एवम्। नः- अस्मदर्थम्। सोम- रस। परिषिच्यमानः। चित्रतमम्- असाधारणम्। वयः-
हव्यम्। दधत्- धारयन्। पवस्व- क्षर। अद्वेषे- द्वेषरहिते। द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ। हुवेम-
आह्वयामः। देवाः- देवताः। सुवीर्य- शोभनवीर्यसंपन्नम्। रयिम्- संपदम्। अस्मे- अस्मै। धत्त-
धारयत ॥१०॥